30/11/2020

Ο Ευγ. Βούλγαρης και η Θρονική Εορτή του Οικ. Πατριαρχείου

/ Συνεντεύξεις

Το Οικουμενικό Πατριαρχείο σήμερα τιμά τη μνήμη του ιδρυτού του, Αγίου Ανδρέα. Η ημέρα αυτή αποτελεί συνάμα και την Θρονική εορτή.

Μια από τις προσωπικότητες που έχει συνδέσει το όνομά του με την εορτή αυτή υπήρξε ο Ευγένιος Βούλγαρης. Ένας εκ των σπουδαιοτέρων ανδρών του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και ταυτόχρονα κορυφαίος διδάσκαλος και πατέρας της Εκκλησίας μας κατά τον 18ο αιώνα.

Για την σύνδεση αυτή του Ευγένιου Βούλγαρη με την Θρονική εορτή του Οικουμενικού Πατριαρχείου μιλά στο ope.gr και στον Νικόλαο Ζαΐμη, ο Κωνσταντίνος Π. Θύμης, Θεολόγος – Ιστορικός, ο οποίος έχει κάνει συστηματική μελέτη σχετικά με το ζήτημα αυτό.

κ. Θύμη, μια μεγάλη ημέρα η σημερινή για το Οικουμενικό Πατριαρχείο, καθώς τιμάται ο ιδρύτης του Άγιος Ανδρέας. Μπορείτε να μας δώσετε έναν σύντομο ορισμό τι καλούμε Θρονική εορτή;

Είναι η εορτή που τιμάει το Οικουμενικό μας Πατριαρχείο τον Ιδρυτή του. Τον μαθητή και Απόστολο του Κυρίου Ανδρέα τον Πρωτόκλητο, ο οποίος έδρασε και κήρυξε στην περιοχή (Μικρά Ασία, στις περιοχές γύρω από τον Εύξεινο Πόντο, στη Θράκη καθώς και στην Αχαΐα). Ο Ανδρέας ίδρυσε την Εκκλησία της Κωνσταντινουπόλεως, έθεσε τα θεμέλια αυτού του εκκλησιαστικού θρόνου και εξέλεξε ως πρώτον επίσκοπο αυτού τον Στάχυ. Αντίστοιχα η Εκκλησία της Ρώμης

τιμάει τον Απόστολο Πέτρο, της Αλεξανδρείας τον Μάρκο, των Ιεροσολύμων τον Αδελφόθεο Ιάκωβο κ.λπ.

Ένα από τα πρόσωπα που έχουν σχετιστεί με αυτή την εορτή είναι και ο Ευγένιος Βούλγαρης. Πριν όμως δούμε το πως σχετίζεται η κορυφαία αυτή μορφή του Νεοελληνικού Διαφωτισμού με την εορτή, θα ήθελα να μας κάνετε ένα σύντομο σχόλιο για την εν γένει του προσφορά.

Πράγματι. Ο Ευγένιος Βούλγαρης είναι ο σπουδαιότερος άνδρας του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και ταυτόχρονα ο κορυφαίος πατέρας και διδάσκαλος της Εκκλησίας μας κατά τον 18ο αι. Όντας πολυτάλαντη φύση και χαρισματικός κληρικός της Ορθόδοξης Εκκλησίας μας, με βάση την ελληνορθόδοξη παράδοση, δεν αφίσταται των πνευματικών και επιστημονικών εξελίξεων της εποχής του. Υπήρξε κάτοχος της κλασικής αλλά και της σύγχρονης ευρωπαϊκής παιδείας, ενώ μετείχε διαλεγόμενος στα τεκταινόμενα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Τη μεστή, ισχυρή και χαρισματική προσωπικότητά του δεν τη φόβιζε το «νέον» στον επιστημονικό κόσμο, αντιθέτως θα μπορούσαμε να πούμε την ενδιέφερε. Ο Βούλγαρης υιοθέτησε και αξιοποίησε κάθε τι το αληθινό και ουσιώδες. Έκανε διάκριση μεταξύ φιλοσοφίας και θεολογίας. Στα κείμενά του απορρίπτει την ύβρη, το βλάσφημο και το υπερφίαλο. Γνωρίζει πού τερματίζει η επιστημονική έρευνα και ο φιλοσοφικός στοχασμός όταν αναφέρεται στο υπερβατικό και θείο και πού αρχίζει το μυστήριο, η θεία Αποκάλυψη, τα οποία «ου φέρουν έρευνα, αλλά πίστη μόνη τούτα πάντες λαμβάνουσι». Μάλιστα, ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος αναφέρει πολύ χαρακτηριστικά για τον Βούλγαρη ότι: «κατέστη ἀληθής καί ἄνευ εἰσαγωγικῶν διαφωτιστής, ὀρθόδοξος πατερικός διαφωτιστής καί διδάσκαλος ἐφάμιλλος τῶν πάλαι Ἁγίων τῆς Εκκλησίας Πατέρων».

Σημαντικό όμως γεγονός διαδραμάτισε σε όλα αυτά η καταγωγή και η παιδεία που έλαβε. Κοντά σε ποιούς μαθήτευσε ο Ευγένιος Βούλγαρης;

Αρχικά να αναφέρουμε πως ο Ευγένιος Βούλγαρης γεννήθηκε στην Κέρκυρα στις 11 Αυγούστου του 1716. Μία ημέρα κατά την οποία η Κέρκυρα απελευθερώθηκε από δεινή πολιορκία των Οθωμανών Τούρκων, δια θαύματος του Αγίου Σπυρίδωνος. Μάλιστα λόγω της σωτήριας αυτής έκβασης, έλαβε κατά τη βάπτισή του το όνομα Ελευθέριος. Ευτύχησε κατά τα μαθητικά του χρόνια να έχει αξιόλογους ιεροδιδασκάλους όπως τον Αντώνιο Κατήφορο (Ζάκυνθο), τον Ιερεμία Καββαδία (Κέρκυρα), τον Αθανάσιο Ψαλλίδα (Άρτα) και τον Κεφαλλήνιο Βικέντιο Δαμοδό. Φιλομαθής, πολυμαθής και με δυνατή μνήμη συνέχισε σπουδές μετά την Άρτα στα Γιάννενα και ανώτατες στην Ιταλία (Βενετία και Πάντοβα). Να σημειωθεί ότι μεταξύ των ετών 1737 με 1738 αποφασίζει να ακολουθήσει τον άγαμο Κλήρο, χειροτονείται Διάκονος και λαμβάνει το μοναχικό όνομα Ευγένιος.

Διάκονος παρέμεινε έως το 1775, έτος κατά το οποίο χειροτονείται Πρεσβύτερος και Επίσκοπος στη Μόσχα ενώπιον της Μεγάλης Αικατερίνης.

Πριν πάμε στη σύνδεση του με την Θρονική εορτή, αναφέρετε μας πως φτάνει στην Κωνσταντινούπολη και ποιά η δράση του εκεί;

Ο Βούλγαρης το 1742 επιστρέφει από τις σπουδές του στην Ιταλία και αρχίζει να διδάσκει σε διάφορα εκπαιδευτικά ιδρύματα του υπόδουλου Ελληνισμού. Αρχίζει από τη Μαρουτσαία Σχολή των Ιωαννίνων (1742-1746) και συνεχίζει στην Κοζάνη (1746-1750), ξανά στη Μαρουτσαία Σχολή των Ιωαννίνων (1750-1752) και στη Σχολή της Αθωνιάδος του Αγίου Όρους (1753-1759). Να σημειωθεί ότι μεταξύ των μαθητών του στην Αθωνιάδα ήταν οι σημερινοί Άγιοι της Εκκλησίας μας Κοσμάς ο Αιτωλός και Αθανάσιος ο Πάριος και πολλοί λόγιοι της εποχής. Η Αθωνιάδα είχε ιδρυθεί από την Ιερά Μεγίστη Μονή Βατοπεδίου τρία χρόνια πριν. Λόγω του τρόπου διδασκαλίας του Βούλγαρη και της εισαγωγής των «νεωτέρων» επιστημών, όπως ήταν οι θετικές επιστήμες, η φήμη του εξαπλώθηκε σε όλο το Γένος. Παρά τις αντιδράσεις και την πολεμική των συντηρητικών η Αθωνιάδα επί Βούλγαρη ήκμαζε. Στην Κωνσταντινούπολη ο Ευγένιος Βούλγαρης έρχεται τον Νοέμβριο του 1759 μετά από πρόσκληση του Οικουμενικού Πατριάρχη Σεραφείμ Β΄ (1757-1761), για να διδάξει και να αναλάβει τη διεύθυνση της Πατριαρχικής Ακαδημίας. Διορίσθηκε στη θέση αυτή στις 30 Νοεμβρίου 1759 και παρέμεινε μέχρι τον Απρίλιο του 1761. Δίδαξε κυρίως φιλοσοφία και μαθηματικά, καθώς και άλλα μαθήματα κατά τις απαιτήσεις των περιστάσεων. Ο Ευγένιος ως παιδαγωγός «τέμνει νέαν ὁδὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς». Όπως και στην Αθωνιάδα έτσι και εδώ έθεσε τα θεμέλια για την αναβάθμιση της Σχολής και κατέστη πόλος έλξης για τους σπουδαστές. Παράλληλα «κατείχετο ἀπὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα καὶ ἦτο λαμπρὸς ῥήτωρ, κηρύσσων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος». Έχει διασωθεί, δυστυχώς, μόνο ένας εκκλησιαστικός λόγος του, δείγμα «καλλιεπείας», που εξεφώνησε κατά τη θρονική εορτή του Πρωτοκλήτου Ανδρέα, μόλις είχε εγκατασταθεί εις την Κωνσταντινούπολη την 30 Νοεμβρίου 1759.

Ο Κωνσταντίνος Π. Θύμης

Η Θρονική εορτή είχε καταργηθεί μέχρι την αναβίωση της για αρκετούς αιώνες. Γνωρίζουμε το γιατί;

Εξ όσων συνάγουμε από τα ιστορικά στοιχεία που διαθέτουμε και από τον λόγο του Βούλγαρη, η εορτή είχε ατονήσει, για αιώνες, πιθανόν μετά την Άλωση και δεν είχε τον πανηγυρικό χαρακτήρα που της άρμοζε. Η Κωνσταντινούπολη ανέκαθεν τιμούσε τον Απόστολο Ανδρέα. Πολλοί ναοί ήταν αφιερωμένοι στη μνήμη του. Μάλιστα το 356 μεταφέρθηκαν τα ιερά λείψανά του από την Πάτρα και τοποθετήθηκαν στον ναό των Αγίων Αποστόλων.

Ποιός είναι αυτός που την αναβιώνει;

Αυτός που αναβιώνει την εορτή είναι ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως

Σεραφείμ Β΄(1757-1761), ο από Φιλιππουπόλεως. Με Πατριαρχική Εγκύκλιο, την οποία εξέδωσε στις αρχές Νοεμβρίου του 1759, αναβίωσε και θέσπισε τον επίσημο εορτασμό της «ἵνα πομπωδῶς τελῆται ἐτησίως ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ μνήμη τοῦ πρώτου Ἱεράρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀνδρέου τοῦ Πρωτοκλήτου», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο ίδιος. Ο Σεραφείμ Β΄ ήταν άνθρωπος δραστήριος, με ευρύτητα πνεύματος, θετικός στις νέες επιστήμες, συνεργάστηκε με τους Ρώσους και εργάστηκε για το «ποθούμενον». Ήταν αυτός που το 1760 έδωσε την ευλογία του στον Κοσμά τον Αιτωλό, μαθητή του Ευγένιου Βούλγαρη, να βγει σε δημόσια δράση. Σύμπτωση ή μία κοινή συνεργασία και δράση Πατριάρχου-Βούλγαρη; Η οποία δείχνει κάτι περισσότερο, αλλά δεν είναι της παρούσης.

Πως και γιατί γίνεται η ανάθεση της εκφώνησης του πανηγυρικού λόγου στον Ευγένιο Βούλγαρη;

Γιατί ο Ευγένιος Βούλγαρης ήταν ο διαπρεπέστερος κληρικός που διέθετε το Πατριαρχείο εκείνη τη στιγμή. Ο Πατριάρχης Σεραφείμ Β’ στην Εγκύκλιο που εξέδωσε για την Πατριαρχική Ακαδημία τον αναφέρει ως «σοφώτατον καί πολυμαθέστατον». Ο Βούλγαρης είχε όλες τις δυνατότητες να υποστηρίξει αυτή την ανάθεση, από το να προσελκύσει κόσμο στην εορτή λόγω της φήμης του μέχρι και να προσδώσει διαχρονικά κύρος και βαρύτητα στην καθιέρωσή της. Πράγματι αυτό επετεύχθη. Ο λόγος του έμεινε στην ιστορία. Πολύ χαρακτηριστικά αναφέρεται σε αυτόν ο Τάσος Γριτσόπουλος, «ο Βούλγαρις κατείχετο ἀπὸ ὀρθόδοξον πνεῦμα καὶ ἦτο λαμπρὸς ῥήτωρ, κηρύσσων ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος. Θὰ παραμένῃ μνημεῖον τῆς τοῦ Βουλγάρεως καλλιεπείας ὁ ἐγκωμιαστικὸς λόγος, ποὺ ἐκφώνησε κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ πρωτοκλήτου Ἀνδρέου μόλις εἶχεν ἐγκατασταθῇ τὸ 1759 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐνώπιον τῆς ἱερᾶς ὁμηγύρεως». Ο δε Βασίλειος Τατάκης, σημειώνει: «Ὁ ἀναγνώστης θά ἐκτιμήσει ἀσφαλῶς τήν ἀξία τοῦ μόνου αὐτοῦ λόγοῦ τοῦ Βούλγαρη. Διατυπωμένος σε απλή καθαρεύουσα -θα μπορούσαμε να πούμε- συναρπάζει με την ρητορική του μανία, την υψηλή και πυκνή σκέψη, το μυστικό οίστρο τον λυρικό κάποτε τόνο του αλλά προ πάντων με το σφικτό δέσιμό του...».

Ο άμβωνας από όπου ο Ευγένιος Βούλγαρης εξεφώνησε τον λόγο του

Ποια είναι τα βασικά σημεία της πανηγυρικής ομιλίας του Ευγένιου Βούλγαρη στην εορτή του Αγίου Ανδρέα;

Τα βασικά σημεία θα λέγαμε ότι κατά πρώτον είναι η ανάδειξη, η επικράτηση και η καταξίωση της εορτής του Αγίου Ανδρέου του Πρωτοκλήτου, ως του ιδρυτού της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως και κατά δεύτερον, η υπεράσπιση των δικαίων του Οικουμενικού Πατριαρχείου μέσα από την παρουσίαση της κανονικής παράδοσης της Εκκλησίας μας, σύμφωνα με τους κανόνες 3 της Β΄ Οικουμενικής Συνόδου (381 Κωνσταντινούπολη) και 9, 17 και 28 της Δ΄ (451 Χαλκηδόνα) Οικουμενικής Συνόδου. Προβάλλονται τα «πρεσβεία τιμής» και «τάξεως» μεταξύ των Αποστολικών θρόνων, πρώτο μεταξύ αυτών (Ορθοδόξου Εκκλησίας) είναι το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ως η Νέα Ρώμη, αλλά και έναντι της Παλαιάς

Ρώμης ισχύουν τα «πρεσβεία τιμής» και «τάξεως», όχι «εξουσίας», σε περίπτωση ενώσεως «των Αγίων του Θεού Εκκλησιών». Μάλιστα προς υποστήριξη αυτού και σε αποφυγή διαφορετικών επιδιώξεων της Παλαιάς Ρώμης, ο Βούλγαρης αναπτύσσει με επιτυχία τη σημασία του Πρωτόκλητος σε σχέση με το Πρωτόθρονος, προσωνυμίες Ανδρέου και Πέτρου αντίστοιχα. Ένα επιχείρημα που είχε προβάλει ο Πατριάρχης Φώτιος το 863 στους ισχυρισμούς για την πρωτοκαθεδρία της Ρώμης στην αντιπροσωπεία του Πάπα Νικολάου. Ο Βούλγαρης στο σημείο αυτό είναι ακόμη πιο τολμηρός· προχωρεί ένα βήμα παραπέρα χαρακτηρίζοντας τον Απόστολο Ανδρέα όχι μόνον Πρωτόκλητον, αλλά και Αυτόκλητον. Αποτολμά δε να πει κλείνοντας ότι ο Ανδρέας, μεταξύ των Αποστόλων, «περισσότερον πάντων ἐκαρποφόρησεν».

Ποιο είναι το μήνυμα το οποίο εξάγεται από την ομιλία αυτή;

Ότι ο Απόστολος Ανδρέας ο Πρωτόκλητος είναι και πρέπει να τιμάται επάξια ως ο ιδρυτής της Εκκλησίας της Κωνσταντινουπόλεως. Ως Πρωτόκλητος είναι αυτός που οδήγησε τον κατά σάρκα αδελφό του Πέτρο στον Χριστό και ως εκ τούτου όχι μόνο δεν υστερεί ως προς τα πρεσβεία, αλλά μάλλον υπερέχει. Η σημασία αυτή καταδεικνύεται στην ευφυέστατη ερμηνευτική προσέγγιση των όρων «πρεσβεία τιμής και τάξεως» και των επιθετικών προσδιορισμών «Πρωτόκλητος» του Ανδρέου και «Πρωτόθρονος» του Πέτρου. Μία προσέγγιση που η πνευματική ικανότητα, η βαθειά γνώση της πατερικής γραμματείας και ρητορική δεινότητα του Βούλγαρη ανέδειξε άριστα.

«Ευγένιος Βούλγαρης (1716–1806). Παρακαταθήκες εκκλησιαστικού ήθους. Λόγος πανηγυρικός εις τον Άγιον Ανδρέαν τον Πρωτόκλητον» είναι ο τίτλος σχετικής μελέτης την οποία έχετε εκδώσει πριν μερικά χρόνια και αναλύει διεξοδικά το ζήτημα που αναπτύξαμε παραπάνω. Τι μπορεί να βρει σε αυτό ο αναγνώστης;

Το βιβλίο εκδόθηκε το 2009 από τις εκδόσεις ΣΑΪΤΗ, επί τη επετείω των 250 χρόνων από την καθιέρωση της εορτής. Είναι μεταξύ άλλων καρπός έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο αρχείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Εκδίδουμε ολόκληρη την Πατριαρχική Εγκύκλιο που καθιερώνει την εορτή, μετά από σχετική ευλογία και άδεια του Οικουμενικού μας Πατριάρχου κ.κ. Βαρθολομαίου. Ένεκα τούτου έχουμε την εξαιρετική τιμή και ευλογία να χαιρετίζει ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος με εκτενή αναφορά του το βιβλίο μας. Προλογίζει δε αυτό ο Μητροπολίτης Κερκύρας, Παξών και Διαποντίων Νήσων κ.κ. Νεκτάριος. Το βιβλίο χωρίζεται σε δύο μέρη, στο πρώτο μέρος εστιάζει στον βίο του Ευγενίου Βουλγάρεως, το έργο και την μεγάλη προσφορά του στο Γένος και την Εκκλησία, ενώ στο δεύτερο μέρος πραγματοποιείται η έκδοση με στιχαρίθμηση και σχόλια,
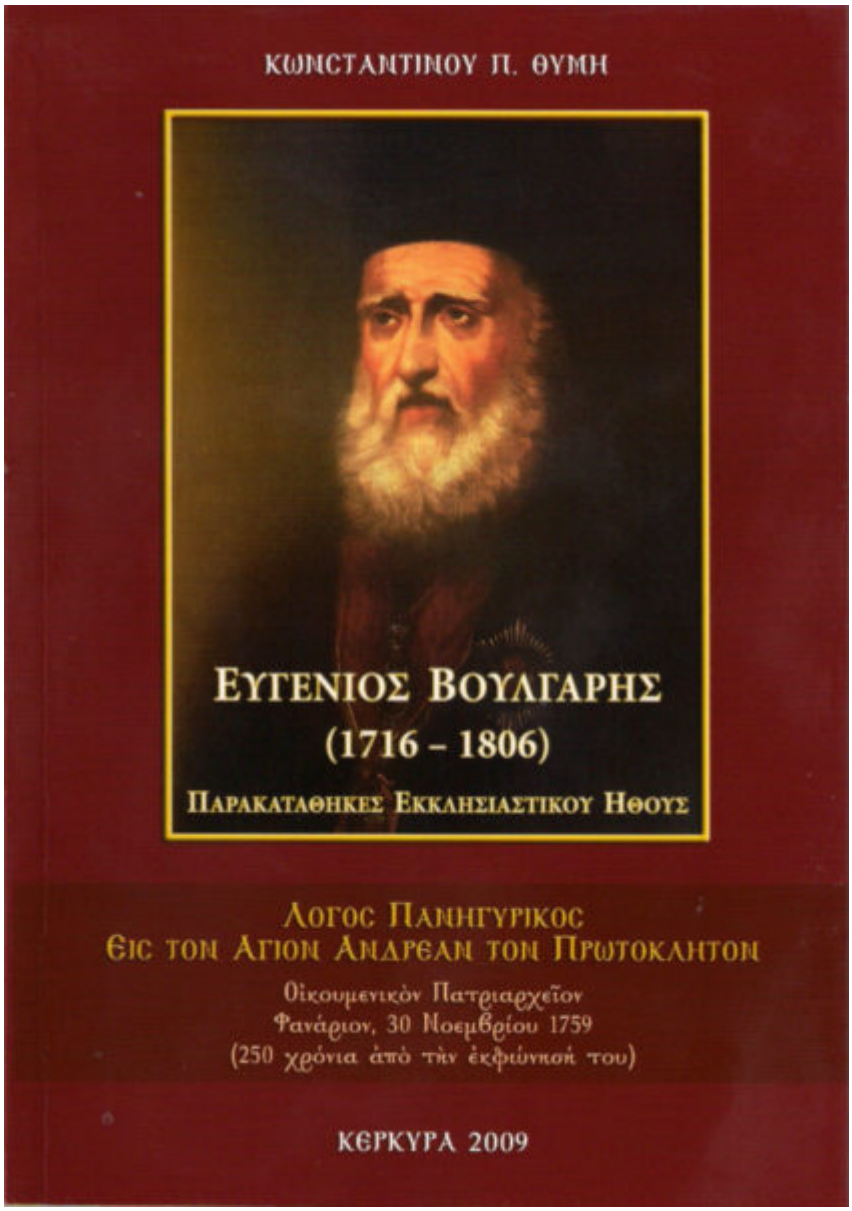
του Πανηγυρικού-Εγκωμιαστικού λόγου του «εἰς τόν Ἅγιον Ἀνδρέαν τόν Πρωτόκλητον».